

JAJ

BARBARA TUCHOLKA-WŁODARSKA

ZNAKI GDAŃSKICH KONWISARZY

Niejednolity system oznakowania cyny¹, a często brak znaków autorskich sprawił, że wiele pięknych dzieł starego konwisarstwa pozostaje anonimowych. Gdańskie konwisarstwo, zawdzięczające dobrą sławę zleceniom na królewskie sarkofagi, znane jest zaledwie z pojedynczych egzemplarzy opatrzonych puncami z XVII wieku i niedużej ilości z wieku XVIII. Znak, który gdańscy konwisarze odciskali na swoich wyrobach w ciągu pięciu wieków istnienia cechu konwisarskiego², trzy razy zmienił swoją formę. Zagadnieniem tym zajmował się już E. Hintze³, który opierając się na niemieckiej literaturze źródłowej, omówił jednak głównie okres krzyżacki, czasom nowożytnym poświęcając tylko cytat fragmentu statutu z 1719 roku. Drugą część pracy Hintzego stanowi katalog z 195 nazwiskami konwisarzy⁴, w tej liczbie 165 nazwisk wraz z datą

¹ Od chwili ujęcia rzemiosła konwisarskiego w ramy organizacji cechowej stosowano znakowanie przedmiotów z cyny wyciśniętą żelaznym stemplem puncą. Podobnie jak w złotnictwie znak ten miał być gwarancją dobrej jakości surowca szczególnie na naczyniach do użytku stołowego, gdyż dla zmniejszenia kruchości metalu, utrudniającej odlewanie, dodawano szkodliwy dla zdrowia ołów. Znaki te wybijali konwisarze we własnym warsztacie, a kontrolę jakości stopu przeprowadzał starszy cechu na zasadzie porównania wagowego. Konwisarze nie zawsze byli wierni przepisom wydawanym przez cech; przepisy te zresztą często były nieprecyzyjne (H. Cotterell, *Old Pewter its Makers and Marks in England, Scotland and Ireland*, London 1929, s. 47) i zmienne (M. Belloncle, *Les étains*, Paris 1968, s. 108—122).

² Uprzejmie dziękuję Panu drowi Jerzemu Trzosce z Instytutu Historii Pomorza PAN za cenne uwagi z zakresu historii gdańskich organizacji cechowych, które wykorzystałem przy opracowywaniu niniejszego artykułu.

³ E. Hintze, *Die deutschen Zinngiesser und ihre Marken*, t. III, Norddeutsche Zinngiesser, Leipzig 1923, s. 35—65.

⁴ M. Bogucka, przekazała jeszcze dodatkowo nazwisko konwisarza zapisanego w roku 1357 jako „greco kannengiesser”, M. Bogucka, *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny od XIV do XVII wieku*, Warszawa 1963, s. 109.

uzyskania praw mistrzowskich pochodzi z księgi mistrzów⁵. Przy nazwiskach konwisarzy podał E. Hintze 21 rysunków punc. Tą ostatnią liczbę udało się autorce powiększyć do 63⁶. Ze względu na zachowany materiał zabytkowy warto rozważyć okoliczności powstania punc znanych z obiektów siedemnasto- i osiemnastowiecznych, z których rozeta z koroną — stosowana również w innych środowiskach konwisarskich — w Gdańsku ukształtowała się w swoistą, typową formę. Ilustrujące te rozważania rysunki punc uzupełniono nazwiskiem konwisarza, datą uzyskania praw mistrzowskich i ostatnią wzmianką o działalności warsztatu odnalezioną głównie w zespolo akt cechowych.

O najdawniejszych znakach gdańskich konwisarzy zachowały się tylko informacje w rozporządzeniach dotyczących zawartości domieszek w stopie i obowiązku znakowania naczyń cynowych. Na zjeździe przedstawicieli stanów i miast pruskich w roku 1432 w Elblągu zatwierdzono 4, 9 i 11 próbę cyny i określono po raz pierwszy w państwie krzyżackim znakowanie cyny herbem miasta i znakiem konwisarza⁷. Ten sposób znakowania zalecono powtórnie w resesach Stanów Pruskich z lat 1435⁸, 1521⁹ oraz w statutach: cechu konwisarzy, kotlarzy i mosiężników z Głównego Miasta w 1440 roku¹⁰ i cechu kotlarzy i konwisarzy na Starym Mieście w 1464 roku. W tym ostatnim czytamy: „...Ein Jeglicher Meister sol sein Werck, das ergemachst/mit dieser stadt Zeichen/als zwei

⁵ WAP Gd. 300, C/1024. Księga ta założona 10.II.1659 roku zawiera spis konwisarzy i daty uzyskanego mistrzostwa w latach: 1529—1811. Jest ona podstawą rejestru punc gdańskich konwisarzy. Nie wiadomo jak stemplowali swoje wyroby partacze, którzy wkupili się do cechu, lub za znaczną sumę pieniędzy otrzymali prawo prowadzenia produkcji: Bogucka op. cit., s. 306, przypis 102.

⁶ Przy zbieraniu znaków konwisarskich korzystałam z katalogów: J. Michalska, *Cyna w dawnych wiekach*, Kraków 1973, J. Myślińska, *Wyroby konwisarskie w zbiorach Muzeum w Toruniu*, „Rocznik Muzeum w Toruniu”, t. 2, Toruń 1967, z. 3—4, s. 70. Korzystałam również z kart zabytków ruchomych w Gdańskim Ośrodku Ochrony Dóbr Kultury, z kart katalogu naukowego w Muzeum Narodowym w Warszawie, Poznaniu i Szczecinie. Składam uprzejmie podziękowanie za udostępnienie zbiorów oraz udzielenie informacji zarządzającym kościołami w Diecezji Gdańskiej i Chełmińskiej, w muzeach: Narodowym w Helsinkach, Narodowym w Poznaniu, Szczecinie i w Warszawie, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum w Tarnowie, w Chojnicach, Łowiczu i w Elblągu oraz w Muzeum Historii Miasta Gdańska, a także za udostępnienie prywatnych zbiorów Panu Andrzejowi Sadowskiemu z Warszawy, Wojciechowi Jakubowskiemu z Malborka, a przede wszystkim doc. Jerzemu Wiśniewskiemu z Gdańska.

⁷ M. Toeppen, *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, t. I, Leipzig 1878—1886, s. 564.

⁸ *Ibid.*, t. 1, s. 681.

⁹ *Ibid.*, t. 5, s. 686.

¹⁰ WAP Gd. 300 C/1025.

Kreutze und der Zu mit seinen eigen Zeichen darsey mercten...”¹¹.

Statut konwisarzy staromiejskich był aktualny w 1595 roku¹², został powtórzony w roku 1632 i potwierdzony przez króla Jana Sobieskiego w 1677 roku¹³. O chęci uzyskania ponownego potwierdzenia tego dokumentu powinien świadczyć także jego odpis z roku 1715¹⁴; w efekcie cech otrzymał w roku 1719 nowy statut z nowym sposobem znakowania¹⁵. Tymczasem materiał zabytkowy nie potwierdza informacji zawartych w odpisach piętnastowiecznego statutu. Cyna z ostatniej ćwierci XVI wieku i z wieku XVII jest znakowana nie tylko aktualnym herbem Gdańska (dwa krzyże z koroną) i znakiem mistrza, lecz także orłem w koronie. Użycie orla dla oznaczenia cyny stopu dwunastej próby zostało określone w przywileju nadanym konwisarzom krakowskim przez króla Zygmunta Augusta w Piotrkowie 20 października 1558 roku¹⁶. Znak ten miał być wzorem dla konwisarzy w całej Polsce: „... cantrifusores aliarum regni nostri civitatum et oppidorum omnia vasa operari et iuxta exigentiam utrisque ad instar Cracoviensium aquilis eiusmodi imprimi...”. Jednocześnie król potwierdził zwierzchnictwo cechu krakowskiego nad konwisarzami wszystkich miast i miasteczek całego kraju: „... cantrifusores aliorum civitatum et oppidorum superioritati cantrifusorum Cracoviensium his literis nostris...”. Przywilej ten był powtarzany m. in. w latach 1578¹⁷ i w 1633¹⁸.

W ślad za dokumentem Zygmuntońskim otrzymali zapewne gdańscy konwisarze zarządzenie Rady o nowym znakowaniu, lub nowy statut, którego jednak nie odnaleziono w gdańskich archiwaliach. Nie udało się też potwierdzić jakiegś realnej zależności gdańskich konwisarzy od Krakowa, pomimo że punca z orłem wydaje się ją sugerować¹⁹. Postanowienia królewskiego przywileju na temat znakowania cyny, były realizowa-

¹¹ WAP Gd. 300 C/1023.

¹² Statut zachowany w WAP w Gdańsku 300 C/1023 jest w oprawie skórzanej, bardzo ozdobnej, z tłoczonym herbem: Gdańska, z gmerkiem, z orłem Batorego i z datą 1595.

¹³ WAP Gd. 300 C/1028.

¹⁴ WAP Gd. R/P s. 1021—1025.

¹⁵ WAP Gd. 300 C/1024.

¹⁶ F. Piekosiński, *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507—1795)*, t. 1, (1507—1586), z. 1, Kraków 1885, s. 603, nr 503.

¹⁷ *Ibid.*, s. 816 nr 664.

¹⁸ *Ibid.*, t. 2, z. 2, s. 97, nr 1747.

¹⁹ Zatargi wynikające z zależności od Krakowa opisane zostały tylko odnośnie miast południowych: Lublina, Lwowa, Kazimierza i Kleparza pod Krakowem. F. Kiryk, *Cechowe rzemiosło metalowe. Zarys dziejów do 1939 roku*, Kraków 1972, s. 28—31. Konwisarze warszawscy pozbyli się tej zależności już w roku 1531, Michalska, op. cit., s. 31.

ne w Gdańsku w ostatniej ćwierci XVI wieku. Na talerzyku z rytowaną datą 1585 znajdującym się w zbiorach Muzeum Narodowego w Helsinkach²⁰ (Kansallismuseo) wybite są w trzech tarczach: orzeł, herb Gdańska dwa krzyże z koroną i gmerk konwisarza Daniela Gieselera I. W miastach sąsiednich sprawę nowego znakowania przedstawiano w nowych statutach cechowych wydawanych dopiero w ciągu pierwszej połowy XVII wieku: w Królewcu w 1600²¹, w Toruniu w 1612²², w Malborku w 1638²³ i w Elblągu w 1649 roku²⁴. Znaki te stosowane były jednak już wcześniej np. w Elblągu Lorentz Dackau wycisnął trzy punce na dzbanie elbląskich szyprów w 1606 roku²⁵ (Muzeum w Elblągu nr inw. ME 684). Gdański dokument o znakowaniu mógł być wydany w roku 1618, gdyż na puncy odciśniętej przez Assmusa Viriana w roku 1639 na trzech dzbanach (Muzeum w Tarnowie nr inw. D 678, D 680, D 681) widnieje liczba „18”. Konwisarz uczynił tak zapewne zgodnie z powszechnym zwyczajem umieszczania na puncach daty albo uzyskania prawa mistrzowskiego, albo wystawienia dokumentu — był to najczęściej statut — zmieniającego zasady znakowania²⁶. Ponieważ Assmus Virian został mistrzem w roku 1620, więc odciśnięte przez niego „18” mogłoby być datą domniemanego dokumentu. Dopiero jednak odnalezienie punc innych konwisarzy gdańskich z cyfrą „18” pozwoli przypuszczenie to potraktować jako hipotezę.

Powolywanie się w XVII i w XVIII wieku na stary statut (pomijając ewentualne późniejsze rozporządzenia dotyczące znakowania) można tłumaczyć zawartymi w innych punktach starego statutu korzystnymi dla konwisarzy przepisami. W tych wiekach, kiedy cechy musiały zabiegać

²⁰ Informację o tym talerzyku otrzymałam od mat. M. Zielińskiej za co jej bardzo dziękuję.

²¹ Hintze, op. cit., s. 207.

²² J. Myślińska, *Torun — wprawy cywilne w zbiorach Muzeum w Toruniu*, Rocznik Muzeum w Toruniu t. 1, 1963, z. 2, s. 19.

²³ E. Schmidt, *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Kreises Marienburg*, t. 1, Torun 1919, s. LXVIII.

²⁴ Ibid., s. LXIX.

²⁵ Hintze, op. cit., t. 75, nr 424.

²⁶ Na przykład w Lubecie konwisarze byli zobowiązani do umieszczania na puncach rozporządzenia wydanego w roku 1622 — Hintze, op. cit., s. 241. Liczba 32 widnieje na wszystkich puncach (zanotowanych przez Hintzego mistrzów) od XVII do XIX wieku, zaś u wcześniejszych konwisarzy władz datę poprzedniego zarządzenia z 1579 roku. — Hintze, op. cit., nr 1405, 1416, 1418, 1419, 1422. W Stralsundzie na puncach konwisarskich występuje „49” jako data wydanego w roku 1640 rozporządzenia o znakowaniu. Hintze, op. cit., nr 2222—2243. Tak postąpił również gdańszczanie, np. G. H. Fischer, (Tab. II, nr 31 b.) I. Böhm (por. Hintze, op. cit., nr 302) i J. Braschke (por. Hintze, op. cit., nr 311) umieszczając na swoich znakach cyfrę „19” po wydanym w 1719 roku statucie.

o uznanie lub potwierdzenie swych przywilejów, przedkładano władzom odpisy poprzednich nadań, oczywiście tych najbardziej korzystnych. Był to przeważnie statut najdawniejszy, pochodzący z okresu tworzenia się organizacji cechowej, kiedy to cechom przyznawano szerokie uprawnienia z tytułu zapewnienia im pełnego monopolu produkcji w ramach swej specjalności.

Znakowanie herbem miasta i znakiem konwisarza było wzorowane na niemieckich przepisach cechowych. Stosowano je w miastach Prus Książęcych i Prus Królewskich również w czasach nowożytnych, lecz dla oznaczenia drugiego gatunku stopu cyny. Zas na wyrobach z pierwszego gatunku wybijano według polskiego sposobu znakowania orła w koronie. Był on pierwotnie — tak jak w Krakowie — orłem Zygmunto wskim. Na przykład na najwcześniejszych z tego terenu puncach wybitych na naczyniach z Królewca z początku XVII wieku zachowała się na orzelku tarczy z literą „S” (Sigismundus)²⁷. Ponadto w statucie dla konwisarzy malborskich z 1638 roku w punkcie 4 użyto określenia: „... das lauter Zinn Zeichen... mit einer Adler Aller unsers Gn. Königs...”²⁸. Nie możemy niestety stwierdzić czy orzeł na wczesnych wyrobach gdańskich nosił również formę orła królewskiego.

Tarcza z orłem umieszczana była zazwyczaj obok herbu miasta (dwa krzyże z koroną), a poniżej znak konwisarza. Znakiem tym były gmerki, przedmioty lub zwierzęta, a w trzech znanych przypadkach kombinacje liter, które E. Hintze odczytał jako inicjały J. Braschkego, C. Frantza i H. Borngrebera młodszego. Jeżeli w puncy brak jest liter imienia i nazwiska konwisarza lub daty otrzymania uprawnień mistrzowskich, to punca taka jest bardzo trudna do odczytania. Tylko w wypadku Salomona Gieselera puncę z księżycem i gmerkiem można było rozwiązać dzięki napisowi na misie z chrzcielnicy w kościele parafialnym w Stegnie, gdzie oprócz gmerku znanego z puncy dodano litery „SG”. Dlaczego konwisarz sygnował misę rytym podpisem, a nie umieścił tam puncy, skoro był już wówczas członkiem cechu i posiadał swój stempel — nie można na to pytanie na razie odpowiedzieć. Odczytanie puncy Salomona Gieselera pozwoliło z kolei na wyjaśnienie najwcześniejszego z zebranych tu znaków, którym jest gmerk konwisarza z tej rodziny, mistrza od roku 1565 Daniela Gieslera I. Znak skaczącego jelenia z gałązką należał do konwisarza, który prawo mistrzowskie otrzymał przed rokiem 1663 — gdyż około tego roku wykonana była misa chrzcielna nosząca tę anonimową dla nas puncę.

System trzech znaków występował na terenach północnych dawnej

²⁷ Hintze, op. cit., nr 1146, 1148, 1165 i 1164.

²⁸ Por. przypis 23.

Polski aż do pierwszej połowy XIX wieku²⁹. Konwisarze z Elbląga, z Królewca i z Torunia wkomponowywali te trzy znaki w ozdobną, pięciopłatkową rozetkę³⁰ i odciskali ją jednym stemplem. Tej ostatniej kompozycji nie spotyka się na naczyniach z warsztatów gdańskich.

W XVIII wieku odlewano cynę gdańską w trzech gatunkach; każdy z nich w inny sposób znakowano. Mówi o tym tekst statutu z 1719 roku³¹.

Tabela I:

ZNAKI GDANSKICH KONWISARZY OD XVI DO POČZ. XVIII WIEKU.

1. DANIEL GIESELER³², mistrz od r. 1565 (KM s. 9).
Punca na talerzu w Muzeum Narodowym w Helsinkach (Kansallismuseo) nr inw. 2130 przerysowana z fotografii.

2. ASSMUS VIRIAN, mistrz od r. 1620 (KM s. 10), w r. 1649 warsztat prowadziła wdowa (KCzU s. 6).
Punca na trzech dzbanach z datą 1639 w Muzeum w Tartowie, nr inw. D 676, D 680, D 681 przerysowana z Mich. nr kat. 35.

3. GERGEN MAASS, mistrz od r. 1634 (KM s. 11).
Gmerk według rysunku w KCz s. 65 b (H. nr 249).

²⁹ Hintze, op. cit., nr 437, 481, 1255, 1256, 1262.

³⁰ B. Włodarska, *Cyna. Katalog zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku*, Gdańsk 1975, nr 11, 64, 68 i s. 11.

³¹ Pisownię nazwisk podano wiernie według księgi mistrzów.

³² Zastosowane skróty: KM — Księga mistrzów, op. cit.; KCz — Księga czeladników i uczniów założona w roku 1603 obejmująca lata 1529—1643 w Woj. Archiwum Państwowym w Gdańsku (sygn. WAP Gd. 300. C/1013); KMCz — Księga Mistrzów i czeladników obejmująca lata 1625—1779 w Woj. Archiwum Państwowym w Gdańsku (sygn. WAP Gd. 300. C/1002); KDE — Księga Dochodów Kwartalnych w Woj. Archiwum Państwowym w Gdańsku (sygn. WAP Gd. 300. C/1021); DR — Dowody Rachunkowe 1701—1803 w Woj. Archiwum Państwowym (sygn. WAP Gd. 300. C/1020); SCR — Sprawy Cechów w Radzie w Woj. Archiwum Państwowym w Gdańsku (sygn. 306. 39. 150 i następane); Z — Zakazy dowozu i sprzedaży cyny przetwarzanej 1566—1741 w Woj. Archiwum Państwowym w Gdańsku (sygn. WAP Gd. 300. C/1014); H — Hintze, op. cit.; Wł. — Włodarska, op. cit.; Mich. — J. Michałska, op. cit.; Myśl. — J. Myślińska, op. cit.; MNG — Muzeum Narodowe w Gdańsku; MNW — Muzeum Narodowe w Warszawie; MHG — Muzeum Historii Miasta Gdańska; MZM — Muzeum Zamkowe w Malborku; MT — Muzeum w Toruniu.

³¹ „... 3. Ein jeder Meister der Zinggiesser soll seinen Guss nicht anders als von dreyerley Gattung haben und zwar nach dem Gewicht dargestellt, dass die erste

4. ELIAS COLET, mistrz od r. 1635 (KM s. 11).
Gmerk według rysunku w KCz s. 65 b (H. nr 250).

5. CASPAR JENISCH, mistrz od r. 1636 (KM s. 11).
Punca na pucharze z datą 1660 w MNG nr inw. MNG/SD/76/MT. (H. nr 251, Wł. nr 70).

6. HENRICH HEITTMAN, mistrz od r. 1643 (KM s. 12).
Punca na talerzyku w MNW nr inw. SZM 47 045.

7. HANS BORNGREBER mł., mistrz od r. 1655 (KM s. 12).
Punca na niezachowanym wilkowie cechu konwisarzy z datą 1671, przerysowana z H. nr 268.

8. SALOMON GIESELER, mistrz od r. 1655 (KM s. 12).
Punca na lawaterze, którego dolny zbiornik znajduje się w MNG nr MNG/SD-80/MT. (Wł. nr 85). Znak ten rozwiązano na podstawie napisu na cynowej misie z chrzcielnicy w kościele parafialnym w Stegus w woj. elbląskim: „... den 3 April 1666 FECIT S E X G”

9. „MISTRZ Z JELENIEM” konwisarz, który prawo mistrzowskie otrzymał przed rokiem 1683.
Punca na misie z chrzcielnicy z datą 1683 w MNG nr inw. MNG/SD/4/MT. (Wł. nr 4), (H. nr 307).

10. BENJAMIN FELTZKE, mistrz od r. 1673 (KM s. 13),
w r. 1676 przyjął ucznia N. Detloffa (KCz. s. 18).
Punca na naczyniu, które w 1922 r. znajdowało się w handlu antykwarycznym, przerysowana z H. nr 283.

11. CARL FRANTZ, mistrz od r. 1673 (KM s. 13).
Punca na kufelku cechu sialarskiego z datą 1693 ze zbiorów prywatnych, przerysowana z H. nr 284.

12. CHRISTOFF EICHSTAD, mistrz od r. 1678 (KM s. 14)
w 1702 był starszym cechu (DR nr 8).
Punca na misie z chrzcielnicy w kościele św. Katarzyny w Gdańsku.

13. FRIEDRICH SARNAU, mistrz od r. 1678 (KM s. 14) 24. I. 1731 kandydował na starszego cechu (SCR nr 130 s. 11). Puncna na talerzyku w MHG, nr inw. MHG/S/1.

14. DAWID LINGNAU, mistrz od r. 1690 (KM s. 14) wzmiankowany w 1718 roku (WAP Gd. 300, C/1016). Puncna na misie z chrzcielnicy z datą 1709 w kościele św. Trójcy w Gdańsku.

15. JACOB BARSCHKE, mistrz od r. 1700 (KMs. 16) do 18. II. 1718 roku był starszym cechu (SCR nr 170 s. 63). Puncna na kubku, który przed ostatnią wojną światową znajdował się w zbiorach Muzeum Miejskiego w Gdańsku, przezytowana z H. nr 310.

16. BENJAMIN PEWES, mistrz od r. 1701 (KM s. 16) do 15. II. 1732 był starszym cechu (SCR nr 181 s. 19). Puncna na dzbanie cechu piekarzy w Gdańsku z datą 1718 w Kunstgewerbemuseum w Kolonii, nr inw. J 91 przerysowana z katalogu K. Haedecke, Zinn, Köln, 1968 nr 83 (H. nr 313).

Na gatunku zwanym cyną pospolitą, który zawierał 2 Sn (cyny) : 1 Pb (ołowiu) wybijano herb miasta i znak konwisarza.

Wysoką, szesnastą próbę cyny można było w dwojaki sposób oznaczyć: tarczami ze znakiem orla, miasta i konwisarza, albo różą z koroną i inicjałami konwisarza.

Trzeci, najlepszy gatunek, bez domieszki ołowiu określony w statucie jako „lauter” cyna, powinien nosić znak róży z koroną, imię i nazwisko konwisarza w pełnym brzmieniu oraz słowa Danzig Sonant.

Wiadomości o różnych gatunkach cyny jaką wówczas handlowano w Gdańsku, dostarcza z kolei edykt z roku 17...³²: „... funt starey czystey

Gattung oder das gemeine Zinn 2 Theil lauter Zinn und 1 Theil Bley. die andere 15 Theil lauter Zinn und 1 Theil Bley halten, die dritte aber aus lauterem Zinn ohne Zusatz von Bley bestehen soll. 4. Ein jeder, so bald er Meister wird. soll... seine Arbeit die er machet. auf die erste Gattung des Zinns mit der Stadt Wapen und des Meisters Zeichen. die andere Gattung des Zinnes aber mit einem Adick. der Stadt Wapen und des Meisters zeichen oder anderen Stelle mit einer Rose und Cronne nebst den ersten Buchstaben des Vor- und Zunahmens des Meisters gezeichnet werden. welches letztere Zeichen auch auf der dritten Gattung gestellt dabey aber der ganze Name des Meisters und zugleich die Wörter: Danzig Sonant gesetzt weren sollen...”. WAP Gd. 300 C 1004 dwie kopie statutu. Odpis z roku 1785 WAP Gd. 300 C R/P. 2 s. 1369.

≠ Bibl. PAN. Od 5736. oryginalny, drukowany tekst edyktu ma nieskończoną datę „17... a najwcześniejszy, znany autorce odpis zachował się z roku 1717 (WAP Gd. 300, R/11, s. 1061).

Cyny po 20 groszy, pospolitej zaś po 12 groszy, a nie wyżej, albo drożey przymowany a i kupowana nowa zaś, jako to, Misy, Talerze y Konwie z czystey cyny po 20 groszy, pospolitey e contra po 18 Groszy Pruskiej monety a nie wyżej albo taniej przedawana być ma...”.

Określenie „angielska” cyna jest przymiotnikiem często stosowanym w dokumentach (równoznacznie z „lauter”, „fein”, „rein” dla stopu bez ołowiu, lecz z domieszką innego metalu, najczęściej 100 cz. cyny : 1 cz. innego metalu (np. „Kupfrige Materie”³³). Cynę tę znakowano powszechnie w Europie różą z koroną. Naczynia tak znaczone na ogół trudno związać z określonym warsztatem. Znak róży z koroną wywodzi się z punc angielskich konwisarzy. Wysoka jakość cyny angielskiej³⁴ spowodowała, że w wielu krajach Europy naśladowano zarówno technologię metalu³⁵, jak również pewne motywy z angielskich znaków³⁶. Najbardziej rozpowszechniona na kontynencie pięciopłatkowa rozeta z koroną, zwana różą Tudorów³⁷, stosowana była w Anglii bardzo rzadko, jako określenie cechu lub mistrza³⁸, natomiast według rozporządzenia z roku 1671 obowiązywała na angielskich przedmiotach przeznaczonych na eksport³⁹.

W Gdańsku angielską cynę znano już w wieku XVI, skoro rzemieślnicy pozacehowi osiedleni na Szkotach odciskali na cynowych naczyniach „Englische zeichen” — potępiła to Rada w roku 1556⁴⁰.

W aktach gdańskich konwisarzy⁴¹, a także w innych zespołach archiwalnych⁴², znajdują się dokumenty świadczące o powszechnym, lecz nielegalnym imporcie cyny angielskiej do Gdańska w ciągu XVII i XVIII wieku. Przeciw temu procederowi ostro protestowały władze cechu konwisarskiego zabiegające o ochronę swych interesów w Radzie. Wyni-

³² „...Der Zinn wird noch hiesigen Brauch 15 Pfd. mit 1 Pfd Bley misciert der englische aber gar nicht sondern man bedient sich dazu etwas von kupfriger Materie...” Projekt nowego statutu dla konwisarzy w Toruniu z 1749 roku, Myślińska, op. cit., aneks, nr 3, s. 107.

³³ Anglia jest posiadaczem kruszca cynowego. Tradycje konwisarskie w tym kraju sięgają czasów rzymskich. W roku 1348 używano tu stopu cyny z miedzią w proporcjach 4:1, w czasach późniejszych znane były trzy gatunki stopu: „Zinn pewter”: 112 Sn : 26 Cu, „better pewter”: 84 Sn : 7 Sb : 4 Cu i „plate pewter” 56 Sn : 8 Pb : 6 Cu : 2 Zn, M. Bell, Old Pewter, London 1913, s. 11 i 12.

³⁴ K. Berling, Altes Zinn, Berlin 1920, s. 180.

³⁵ Min. zwrotły: ENGLISH, BLOCK TIN, których nie spotyka się na cynie w Gdańsku

³⁶ „The Crowned Tudor Rose” — por. H. Cottareil, op. cit., s. 20—23, 47.

³⁷ Ibid., s. 47.

³⁸ H. Massé, Pewter Plate, London 1904, s. 182.

³⁹ WAP Gd. 300, 59/10, s. 546 i WAP Gd. 300, C/1014, s. 1.

⁴⁰ WAP Gd. 300, C/1014.

⁴¹ Suplika z dnia 31.IV.1672 roku o zwolnienie angielskiej cyny zarekwirowanej na statku gen. Chr. G. de Schpaynardta (WAP Gd. 300, 30/153).

kiem tych starań były dwa wydane przez Radę edykty: z 13.X.1693 roku⁴², w którym zakazano przywożenia do miasta obcej cyny na sprzedaż, jak też przewożenia jej przez miasto w głąb kraju, i z 11.VI.1698 roku o konfiskacie cyny przewożonej nielegalnie i sprzedawanej następnie w gospodach⁴³. Na edykty te powołują się konwisarze jeszcze w XVIII wieku: w 1723 roku⁴⁴ i w 1741⁴⁵ wnosząc do Rady supliki uskarżające się na przemyt obcej cyny do miasta.

Rozeta, którą gdańscy konwisarze wybijali na wyrobach z cyny w drugim i trzecim gatunku w pierwszych dziesiątkach lat XVIII wieku miała wyraźny kształt róży Tudorów. Była to forma główki rozkwitłego kwiatu z pięcioma plastycznymi płatkami, z pięcioma szypułkami i z małymi płatkami w środku (G. Götz, Ch. Zey). Potem konwisarze umieszczali wewnątrz, w owalnym lub wielobocznym polu swoje emblematy, a także cyfry oznaczające datę statutu z 1719 roku. Cyfry umieszczano niekiedy w podstawie korony. Od lat czterdziestych zniknęły plastyczne płatki, zwiększyło się pole wewnętrzne, a rozeta tracąc stopniowo swoją plastyczność przekształcała się w płaską tarczę o falistych brzegach, zblizną do czworoboku (B. M. Mentzel). Nadmienić trzeba, że korona, która wieńczyła różę, była zawsze górą zamknięta, tak jak w różach angielskich. Tę samą rozetę powtarzano na trzecim gatunku stopu cyny dodając zawsze słowo Sonant. Często rozetę otaczały u dołu i u góry banderole z napisami (Sonant, imię i nazwisko, data) i dwie gałzki po bokach (G. Falck, J. J. Lützke). Ta ozdobna kompozycja przypomina znak angielskiego konwisarza W. S. Greena.

Znaki angielskich konwisarzy A.S. Greena i A. Banckesa.
wg: Cotterell, Old Pewter... nr 199 i 232A.

⁴² Odpis edyktu (WAP Gd. 300, C/1014, s. 55).

⁴³ Odpis edyktu (WAP Gd. 300, C/1024, s. 57).

⁴⁴ WAP Gd. 300, 1/121, s. 41 i 42.

⁴⁵ WAP Gd. 300, 1/137, s. 68 i 69 oraz w edykcje z 25.IX.1741 roku, Bibl. PAN (Od 5710 i od 5719).

Wielkość znaków była zależna często od rozmiarów przedmiotu, który stemplowano. Rozeta Daniela Maacka na nakrywie dzbana ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku ma 3,2 cm wysokości; zaś na pucharu znajdującym się w Muzeum w Chojnicach punca wybita na malej powierzchni ma 1,7 cm wysokości; symbol umieszczony w środku, zredukowano do wagi, którą na większej punce trzymał anioł — personifikacja sprawiedliwości. Również Gyorg Falck dysponował kilkoma formami punce dla drugiego gatunku cyny: dużą rozetą (3,3 cm wys.) pod koroną z inicjałami po bokach, datą 1722, w rozecie owal z postacią syreny trzymającej papugę i kotwicę, oraz małą rozetką (1,5 cm wys.), w której z poprzednich elementów pozostały inicjał, w owalu w środku rozety i data 22 w koronie, a także tradycyjne trzy gałzki w tarczach: herb Gdańska, orzeł w koronie i jako znak konwisarza litery „GP” pod koroną. Trzeci gatunek stopu oznaczał G. Falck bogato rozbudowaną puncą ze słowem „Sonant” (5,6 cm wys.).

Na gdańskiej cynie z drugiej połowy XVIII wieku występuje jeszcze znak w formie małego pola o wysokości około 1 cm, z inicjałami konwisarza i koroną (A. Juchanowitz, J. R. Treise) często w sąsiedztwie słowa „Sonant” (J. G. Lammers, C. W. Juchanowitz). Znaku tego nie wymieniono w statucie z 1719 roku.

Również ślad francuskiej cyny zachowała gdańska punca z XVIII wieku. Zwrot „Sonant”, wybijany na trzecim gatunku stopu, pochodzi od nazwy najlepszego rodzaju cyny francuskiej „l'étain sonnant”⁴⁶. Zapewne słowo to uitarło się w słownictwie rzemieślników gdańskich, z których niejeden nosił nazwisko francuskie: de la Mell, de la Port, Colet, Clement. Ilość rzemieślników pochodzenia francuskiego w Gdańsku wzrosła szczególnie pod koniec XVII wieku, gdy po odwołaniu edyktu nantejskiego w roku 1685 emigranci religijni z Francji licznie osiedlali się na Pomorzu⁴⁷.

Niewiele zachowało się wiadomości o konwisarzach gdańskich z XIX wieku. Cech od ostatnich lat XVIII wieku stopniowo tracił na liczebność. Rzemieślnicy opuszczali organizację cechową (między innymi E. Krieger w roku 1778 przeprowadził się do Pucka, B. Frantz w 1784 roku

⁴⁶ We Francji rozróżniano dwa podstawowe rodzaje cyny: „l'étain fin” czyli „sonnant” i „l'étain commun”. Belloncle, op. cit.

⁴⁷ M. Komaszynski podaje: „w roku 1700 znajdowało się w całym państwie pruskim około 25 tysięcy Francuzów” oraz że: „Liczba francuskich emigrantów politycznych, którzy osiedlili się w Gdańsku musiała być znaczna w XVIII wieku, skoro założył oni własną gminę protestancką przy kościele św. Elżbiety określaną przez współczesne źródła „kościółem francuskim”. M. Komaszynski, *Działalność kupców francuskich w Gdańsku w XVII i w XVIII wieku*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XVI, 1954, s. 275.

przeniósł się na Szkoty)⁴⁶ a nowych konwisarzy nie wpisywano już do Księgi Mistrzów (ostatnie nazwiska to D. G. Mentzel mistrz z r. 1796 i C. W. Juchanowitz mistrz z r. 1811⁵⁰). W roku 1816 tylko dwóch konwisarzy wpłaciło składkę do kasy cechu.

Tabela II:

ZNAKI GDAŃSKICH KONWISARZY PO STATUCIE
WYDANYM W ROKU 1719.

1. JOHANN LUDEWIG BÖHM, mistrz od r. 1696 (KM s. 15) do 14. II. 1727 był starszym cechu (SCR nr 176 s. 83). Punca na misie z chrzcielnicy w kościele parafialnym w Ostaszewie w woj. elbląskim, przerysowana z H. nr 302.

2. SALOMON WISCHKEY II, mistrz od r. 1708 (KM s. 16) 15. II. 1732 był kandydatem na zastępcę starszego cechu (SCR nr 181, s. 19). Punca na krucyfiksie w zbiorze doc. J. Wiśniewskiego.

3. CHRISTIAN ZEY, mistrz od r. 1717 (KM s. 17) w 1748 wpłacił do kasy cechu 15 fl. (WAP Gd. 300 C/1001 s. 51). Punca na talerzu w zbiorze doc. J. Wiśniewskiego.

4. GEORGE FALCK, mistrz od r. 1722 (KM s. 18) przed 1752 aż do swojej śmierci 18. II. 1777 warsztat prowadził wdowa (KDK s. 54).

a. Punca na talerzu w MT nr inw. S/1128 (Myśl. tabl. II. fot. 4).

⁴⁶ WAP Gd. 300, C/1024, s. 56 i 58. W chwili opuszczenia organizacji cechowej przez konwisarza, jego stemplei przejmowały władze cechu, gdzie (zgodnie z 5 i 6 punktem statutu) po trzech latach powinien on ulec zniszczeniu.

⁵⁰ WAP Gd. 300, C/1021, s. 14.

b. Punca na talerzu w MNG nr inw. MNG/SD/956/MT.

c. Punca na dwóch pojemnikach lawaterza w kościele parafialnym w Kartuzach w woj. gdańskim.

d. Punca na wazoniku w MNP nr inw. NMP/401/RM, (Mich. nr 128).

5. JOHANN BRASCHKE MŁ., mistrz od r. 1725 (KM s. 18). Punca na misie z chrzcielnicy w kościele parafialnym w Pucku.

6. GOTTFRIED GÖTZ, mistrz od r. 1725 (KM s. 18) umarł 2. II. 1766 r. (KDK s. 30).

a. Punca na dzbanku w MNG nr inw. MNG/SD/62/MT (Wł. nr 62).

b. Punca na kubku czeladników — cieśli okrętowych z datą 1738 (obecnie niezachowany), przerysowana z H. nr 327.

7. MICHAEL STENTZEL, mistrz od r. 1727 (KM s. 19) do 1752 był członkiem cechu (KDK s. 15). Punca na misie w MNW nr inw. SZM/601/2.

8. JOHANN WAESE, mistrz od r. 1729 (KM s. 19) do 11.II.1747 był starszym cechu (SCR nr 198 s. 13).
Punca na krucyfiksie w kościele św. Krzyża w Tezewie.

9. CHRISTOPH WILHELM ANGERSMÜLLER, mistrz od r. 1730 (KM s. 19) był członkiem cechu do 12.VIII.1737 (KDK s. 60).
Punca na dzbanie z datą 1776 w MHG nr inw. MHG/S/3.

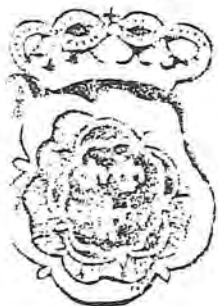
10. GOTTFRID KÖNIGSHAVEN ML, mistrz od r. 1731 (KM s. 19) w 1754 nie był już członkiem cechu, gdyż prowadził od tego roku Kasa. Dochodów Kwartalnych nie zawiera jego nazwiska.
a. Punca na krucyfiksie w kościele parafialnym w Muto-szych Wielkich w woj. ełbskim.

b. Punca na kufle szmelców z datą 1735, który przed ostatnią wojną światową znajdował się w zbiorach Muzeum Miejskiego w Gdańsku (obecnie niezachowany) przerysowany z R. nr 333.

11. EMANUEL KRIEGER ST., mistrz od r. 1732 (KM s. 19) był członkiem cechu do r. 1761 (KDK s. 23).
Punca na świeczniku w MZM nr inw. MZM KZC/45.

12. ANDREAS HILDEBRANDT, mistrz od r. 1737 (KM s. 20) 16.II.1763 zmarł (KDK s. 60).
Punca na świeczniku w MT nr inw. S4217 (MPC. Tab. VIII, il. 22).

13. Punca na pojemniku lawaterza w kościele parafialnym w Matarni K/Gdańska.

13. FREDRICH SCHLACHTA, mistrz od r. 1742 (KM s. 20) był członkiem cechu do roku 1768 (KDK s. 27).
Punca na dwóch świecznikach w zbiorach Kunstgewerbemuseum w Kolonii nr inw. J 102 a i b przerysowana z katalogu K. Nawrocki, nr kat. 187.
nr inw. J 102 a i b

SONAKT

14. ADAM MUCHANOWIETC ST., mistrz od r. 1745 (KM s. 21) 14.II.1787 zmarł (KDK s. 72).
Punca na świeczniku w MT nr inw. S4217 (MPC. Tab. VIII, il. 30).

15. JOHAN JACOB LUTZE, mistrz od r. 1745 (KM s. 21) 17.V.1777 zmarł, w 1776 wniósł do prowadzonej wódy (KDK s. 50 i 51).
Punca na talerzu w MNW, nr inw. SZM 76497MN.
(Rysunek punce w skali 1:2)

16. BENJAMIN MICHAEL MENTZER, mistrz od r. 1747 (KM s. 21) 18.II.1787 zmarł (KDK s. 72).
Punca na świeczniku w MZM nr inw. MZM KZC 39a.

17. GOTTFRIED HIERONIMUS PIATHER, mistrz od r. 1751 (KM s. 24) 11.VIII.1801 zmarł (KDK s. 104).
Jego wniósł do prowadzonej wódy Anna Liorola (KDK s. 104).
Punca na krucyfiksie w kościele św. Mikołaja w Gdańsku.
(Rysunek punce w skali 1:2)

b. Punca na tacce pod ampułki w kościele św. Katarzyny Dzierzgoniu, woj. elbląskie.

18. DANIEL MAACK, mistrz od r. 1752 (KM s. 21), 16.VIII.1769 umarł (KDK s. 38) do 1790 warsztat prowadziła wdowa (KDK s. 81).

a. Punca na dzbanie w MNG, nr inw. MNG/SD/58/MT (Wł. s. 58).

b. Punca na pucharze z datą 1774 w Muzeum w Chojnicach, nr inw. H. 77/76.

19. JOHANN GOTTLIEB LAMMERS, mistrz od r. 1754 (KM s. 22), do 1804 był członkiem cechu (KDK s. 109).

a. Punca na świecznikach, które dawniej znajdowały się w kościele parafialnym w Niedzwiedzówce, woj. elbląskie (obecnie niezachowane) przepisowane z H. nr 28.

b. Punca na talerzu w posiadaniu W. Jakubowskiego.

c. Punca na dzbanie w MNG, nr inw. MNG/SD/945/MT. /SD/945/MT.

d. Punca na tacce do ampułek w kościele parafialnym w Lubieszewie, woj. elbląskie.

20. DANIEL WEESE, mistrz od r. 1763 (KM s. 23), 5.V.1771 umarł, do 1771 warsztat prowadziła wdowa (KDK s. 43).

Punca na pucharze w posiadaniu A. Sadowskiego.

21. BENJAMIN FRANTZ, mistrz od r. 1769 (KM s. 23), w 1784 nie był już członkiem cechu, wyprowadził się na Szkoty k/Gdańską (KDK s. 65).

Punca na dzbanie z datą 1770 w MNW nr inw. SZM/6534/MN.

22. MICHAEL LÖBEL, mistrz od r. 1770 (KM s. 23), 25.IX.1802 umarł (KDK s. 104).

Punca na pucharze w MNW nr inw. SZM/6576/MN.

23. JOHANN RUDOLF TREISE, mistrz od r. 1770 (KM s. 23), 1 kwartał 1799 wystąpił z cechu (KDK s. 98).

a. Punca na pucharze w MNW nr inw. SZM/6530/MN. (H. 363).

b. Punca na dzbanie w Muzeum Narodowym we Wrocławiu nr inw. VI/1 przepisowana z Mich. nr kat. 139.

24. BENIAMIN GOTTLIEB LUTCKÝ, mistrz od r. 1773 (KM s. 23) do 1792 był członkiem cechu (KDK s. 85). Punca na dzbanie w MHG nr inw. MHG/S/80

25. ADAM JUCHANOWITZ MŁ., mistrz od r. 1783 (KM s. 24) w 1816 był jeszcze członkiem cechu (KDK s. 126). a. Punca na dzbanku w MNW nr inw. SZM/6556/MN (H. 366).

b. Punca na umywalni w MT nr inw. A3/348.

c. Punca na nakrywie cynowej ceramicznego naczynia w MNG nr inw. MNG/SD/574/B7.

d. Punca na taśmie do ampulek w kościele parafialnym w Lubieszowie w woj. elbląskim.

26. DANIEL GOTTLIEB MENTZEL, mistrz od r. 1787 (KM s. 25) w 1816 był zastępcą starszego cechu (KDK s. 125). a. Punca na kropielnicy w kościele katedralnym w Gdańsku-Oliwie.

b. Punca na nakrywie cynowej kufła kamionkowego w MNG, nr inw. MNG/SD/459/C.

Również drukowane wiadomości z tego czasu są bardzo skąpe. W spisie członków organizacji skupiającej rzemieślników różnych specjalności z 18.1.1830 roku figuruje tylko nazwisko jednego konwisarza Juchanowitza²¹. Konwisarze z czasem zrzeszeni byli we wspólnej organizacji cechowej z rzemieślnikami branż pokrewnych. Zachowały się bowiem dwa statuty takiej organizacji z 1884²² i z 1899²³. Nie poruszają one jednak kwestii znakowania przedmiotów z cyny. Widocznie nie było ścisłych przepisów skoro zachowane obiekty sygnowane są w różny sposób. Th. Etzo, odszedł już od tradycyjnego stempla znakując swoje wyroby nazwiskiem wrytym w formie odlewniczej, co na odlanym naczyniu dało formę plastyczną. Ilustracją jest tu podpis konwisarza na świeczniczkach w kościele parafialnym w Matarni k/Gdańskiej. Na miarce w prywatnym zbiorze J. Wiśniewskiego wycisnął Th. Etzo swoje nazwisko puncą wgłębna, to znaczy litery są wklęsłe, a nie wypukłe jak na starych stemplach. Owalna tacka z kościoła parafialnego w Nowej Cerkwi w woj. elbląskim nosi wgłębne litery EAM oraz tradycyjny stempel ze słowami „SONANT”.

Tabela III

ZNAKI GDAŃSKICH KONWISARZY Z XIX WIEKU

1. CARL WILHELM JUCHANOWITZ, mistrz od r. 1811 (KM s. 25) w 1830 prowadził jeszcze warsztat (por. przypis 17 51).

a. Punca na świeczniku w posiadaniu doc. J. Wiśniewskiego.

²¹ *Alphabetisches Verzeichnis der gegenwärtigen Mitglieder der Gewerbe Vereins zu Danzig vom 1ten Januar 1830*, Danzig 1830, nr 59.

²² *Statut der Rott-, Gelb-, Zinn- und Glockengiesser Innung*, Danzig 1884.

²³ *Statut der Innung für der Rott-, Gelb-, Zinn-, Glockengiesser zu Danzig*, Danzig, 1888.

b. Punca na talerzu z datą 1848 w MT nr inw. S/1170.

DEPROBE

EAM.
SONANT
EAM.

2. ERNST AUGUST MULLER, 13.II.1815 r. zapisany został jako uczeń u konwisarza C. W. Juchanowitza (Księga Wpisowa Uczniów WAP Gd. 300, C/1013 s. 6b, 7).
Punca na tacce do ampułek w kościele parafialnym w Nowej Cerkwi w woj. elbląskim.

3. H. ETZOLDT, nazwisko znane z puncy.
a. Punca na miarce w posiadaniu doc. J. Wiśniewskiego.

TETZOLD
DANZIG.

b. Punca na miarce w MNG/SD/72/MT (Wl. nr 72).

c. Znak na świecznikach w kościele parafialnym w Matarni k/Gdańska.

4. H. E. D. AXT, nazwisko znane z puncy.
Punca na kubku w posiadaniu doc. J. Wiśniewskiego.

Przedstawione znaki konwisarskie pochodzą z naczyń cynowych znajdujących się w zbiorach kilku muzeów polskich, w zbiorach prywatnych, a także w kościołach dawnego województwa gdańskiego. Stan ilościowy zabytków cynowych w kościołach jest dziś znikomy w stosunku do tego co w 1919 roku podał B. Schmid, a potem powtórzył E. Hintze. Być może informacje o gdańskim systemie znakowania cyny posłużą rozpoznaniu dalszych obiektów gdańskiego konwisarstwa i pomogą w zebraniu materiału do pełniejszej monografii tej pięknej dziedziny starego rzemiosła.

STAMPS USED BY THE PEWTER MAKERS OF GDAŃSK

The marks that the pewter makers of Gdańsk imprinted on their products underwent various changes over the five-hundred year history of the tin-smiths' guild in Gdańsk. Throughout the Middle Ages were used the city arms and the maker's stamp which came later to be joined by the crowned eagle. It is in this way that pewter used to be marked in all Polish towns in those days. The privilege which King Sigismund Augustus granted to the tin-smiths of Cracow in 1559, giving them supremacy over those of other Polish towns, contained a regulation according to which hallmark-12 tin was to be imprinted with the royal eagle. The town council of Gdańsk probably gave the tin-smiths' guild a special ordinance or a new statute, though neither has to date been found in the archives. It may have been enacted in 1618, the data found in the archives. The tin-smiths of the neighbouring towns were also given new statutes in the first half of the seventeenth century (Królewiec in 1600, Toruń in 1612, Elbląg in 1649, Malbork in 1638). These statutes provided that tin alloys of the best quality were to be marked with the royal eagle. The statute of the pewter makers of Gdańsk, which was passed in 1719, specifies three qualities of stannic alloy: 1) one containing 2 Sn : 1 Pb, marked with the city arms and the master's stamp; 2) two qualities containing 15 Sn : 1 Pb, traditionally bearing three marks or a crowned rose and the maker's initials, and 3) the best alloy, i.e. pure tin with no addition of lead, imprinted with a crowned rose, the name and forename of the maker and the words Danzig Sonant. A powder pricelist published in an edict from the early eighteenth century lists this quality as English pewter.

The so-called "Crowned Tudor Rose", a five-petal rose with a crown, which was current in European tin-smithery, had been borrowed from English tin-smiths who used to imprint it on articles destined for exportation (in compliance with a decree of the sixteenth century. Quantities of it were brought illegally on English ships to Gdańsk in the seventeenth and eighteenth centuries. The authorities of the tin-smiths' guild took action against this practice, and the City Council disapproved of it strongly in two edicts published in the years 1693 and 1698. In the first three decades of the eighteenth century, the crowned rose appeared as a small flower closely resembling the Tudor rose. To the initials of the maker came later to be added the date on which he had received the status of a master and some emblems. These additional features make it possible to relate a known mark to the person of a tin-smith, as there exists a Masters' Book in which the names of the craftsmen and the dates on which they had become masters are registered. The Tudor

Rose is seen to evolve gradually from a small flower into a flat, square-like shield. The crown is always closed at the top, like the one over the Tudor Rose. The term "Sonant" was adopted from the French vocabulary where pewter of the best quality was called "étain sonnant", perhaps under the influence of the numerous immigrants who had escaped religious persecution in France and came to settle in Pomerania, particularly after the revocation of the edict of Nantes in 1685. In the nineteenth century, the tin-smiths of Gdańsk often gave up using the traditional stamp. Th. Etzold, e.g., either engraved his name in the casting mould, this giving the cast dish a convex shape, or used an indenting tool which caused the letters imprinted with it to become concave instead of convex like they were in older stamps.